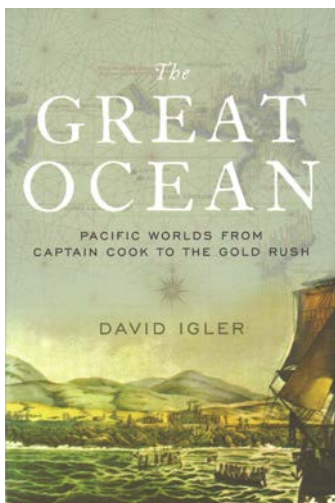

Boekbesprekingen

David Igler, *The Great Ocean. Pacific World from captain Cook to the Gold Rush*, Uitgever Oxford University Press, Oxford 2013; ISBN: 978-0-1999-1495; 255 pag., ca € 30,00

De laatste twee decennia is er in de geschiedschrijving toenemende aandacht voor globaliseringsprocessen in het verleden. Een belangrijk kenmerk van dit nieuwe paradigma is de kritiek op de prominente rol van de natiestaat. De focus op de natiestaat heeft er volgens critici toe geleid dat processen die niet binnen de natiestaat plaatsvonden – zoals migratie en internationale handel – onvoldoende aandacht hebben kregen. Daarnaast heeft, zo is de kritiek, Europa een te prominente rol in de geschiedschrijving; het "oude continent" krijgt niet alleen relatief veel aandacht, maar haar ontwikkeling vormt ook de blauwdruk die op de andere werelddelen wordt toegepast. Historici introduceren daarom alternatieven voor de traditionele oriëntatie op de natiestaat. Het

meest gebruikte alternatief is de comparatieve methode: het vergelijken van verschillende werelddelen en landen – met name China en Europa. Anderen richten zich op grensgebieden, om zo tot een kritiek te komen op het hanteren van nationale grenzen als afbakening voor een historische studie.

Een ander alternatief is het bestuderen van zeeën en oceanen. Waar de comparatieve methode en de 'grensstudies' tot op zekere hoogte gebonden blijven aan de natiestaat, doordat zij uit blijven gaan van nationale grenzen, vormen oceanen een natuurlijke afbakening om interacties buiten de natiestaten te bestuderen. De zee wordt in dit maritieme perspectief niet langer als scheiding tussen de verschillende staten gezien, maar als een medium waarin vrijwel onbelemmerde interactie plaatsvindt. Immers, op volle zee zijn nationale grenzen praktisch afwezig. De studie van zeeën en oceanen sluit dus naadloos aan bij de studie van globalisering.

In het afgelopen decennium zijn meerdere studies verschenen met een oceaan of zee als ruimtelijke afbakening. David Igler's *The Great Ocean* is een hiervan. In een kleine tweehonderd pagina's schetst Igler hoe de verschillende kusten van deze immense maritieme ruimte – de Grote Oceaan (of *Pacific*) beslaat ongeveer eenderde van het aardoppervlak – in toenemende mate verbonden raakten. Vanaf

de eerste reis van kapitein Cook in 1768 tot het begin van de goudkoorts in 1848 nam zowel de intensiteit als de extensiteit (uitgestrektheid) van deze interacties toe. Iglar beschrijft dit proces in zes thematische hoofdstukken. Een belangrijk thema is de jacht op dieren. Jagers troffen eind achttiende eeuw een schier oneindige voorraad dieren aan, zoals otters, zeehonden en walvissen. Door de fanatieke jacht werden veel soorten uitgeroeid. De vraag naar huiden droeg bij aan het uitdijende handelsnetwerk in de Pacific: schepen verbonden in toenemende mate de oostkust van Amerika met China (met name Canton). Hawai'i nam een belangrijke plaats in binnen dit handelsnetwerk. Terwijl het tot halverwege de achttiende eeuw een van de meest afgelegen plaatsen op aarde was, werd het daarna een handelscentrum doordat hier goederen werden opgeslagen en doorverkocht alvorens zij naar China verscheept werden. Voor de inheemse bevolking hadden de toenemende interacties grote gevolgen: zij kwam in aanraking met nieuwe ziekten waartegen zij niet resistent was. Tijdens epidemieën werden de populaties daarom op veel plaatsen gedecimeerd. Tot slot bespreekt Iglar de komst van wetenschappers die de *Pacific* als een interessant studieobject zagen, maar waarbij hun studieobject ook als brandstof voor wetenschappelijke carrières diende.

Iglar probeert in *The Great Ocean* het abstracte proces van globalisering concreet te maken. In plaats van het voorschotelen van reeksen cijfers en grafieken doet hij een poging om in een enigszins literaire stijl de toenemende verbondenheid van de kusten rondom de *Pacific* te beschrijven. De belangrijke bronnen hierbij zijn verschillende reis- en scheepsverslagen. Door de ogen van de reizigers – kapiteins, wetenschappers, kapiteinsvrouwen – wordt de lokale impact van het globaliseringsproces zichtbaar en deels invoelbaar gemaakt. Deze poging om het globaliseringsproces concreet te maken heeft echter een drietal beperkingen. Allereerst, zijn de meeste bronnen geschreven vanuit een westers perspectief. Zoals iedere historicus die geconfronteerd wordt met dit probleem, probeert Iglar middels een kritische lezing ('against the grain') om het perspectief van de oorspronkelijke bewoners van de *Pacific* te reconstrueren. Ten tweede is het bronnenmateriaal zelf beperkt: voor iedere beschreven reis is meestal maar één ooggetuigenverslag beschikbaar (bovendien zijn voor de meeste reizen helemaal geen reisverslagen overgeleverd, maar deze worden niet genoemd in het boek). Iglar probeert alle informatie uit zijn bronnen te persen, hetgeen stroeve en weinig levendige beschrijvingen oplevert. Ten derde blijft juist door het ontbreken van tabellen, grafieken en illustratieve kaarten het globaliseringsproces abstract. Het onderwerp was inzichtelijker geworden als Iglar wel grafieken had gepresenteerd en een kaart had laten afdrukken, waardoor het uitdijende handelsnetwerk werd geïllustreerd. Het globale perspectief van Iglar is desalniettemin relevant. Juist de Grote Oceaan vormt een goede casus om de voordelen van het globale perspectief te tonen. In de traditionele geschiedschrijving vormt de regio een periferie, met name omdat het grote wateroppervlak de werelddelen eerder lijkt te scheiden dan te verbinden.

In werkelijkheid waren de westkust van Amerika en de oostkusten van Azië en Oceanië met elkaar verbonden middels een toenemend aantal scheepsverbindingen. Door het globale perspectief wordt de maritieme ruimte dus een centrum, waar de interacties tussen verschillende werelddelen plaatsvinden. Een gevolg van dit perspectief is daarnaast dat de natiestaat een relatief kleine rol speelt. Iglar beschrijft dan ook de activiteiten van zowel Russen, Engelsen, Fransen en Amerikanen, die zich als handelaars of ontdekkingsreizigers – al dan niet gesteund door hun regeringen – bewogen door de maritieme ruimte.

In plaats van de tot in de twintigste eeuw dominante vorm van geschiedschrijving als het scheppingsverhaal van de natie, is *The Great Ocean* veeleer een geschiedenis van de mensheid. Iglar ziet, impliciet, de eerste wetenschappers die de Grote Oceaan in kaart brachten als rolmodellen. Nogal retorisch grijpt hij hierbij terug op de geoloog James Dwight Dana (1813-1895), die de Grote Oceaan gebruikte om grootse theorieën over het ontstaan van de mensheid te formuleren. Echter, met Dana ging – zo suggereert Iglar – het grondig mis toen hij zich liet inkapselen door de nationalistische geschiedschrijving die opkwam ten tijde van de sluiting van de Amerikaanse westerse frontier. Het valt Dana uiteraard niet te verwijten dat hij zich in zijn wetenschapsbeoefening diepgaand liet beïnvloeden door zijn omgeving. Hetzelfde geldt voor Iglar die meegaat in de hedendaagse historiografische trend die zich, ironisch genoeg, in tegengestelde richting beweegt: van nationale naar globale geschiedschrijving. Dit perspectief leidt tot een vorm van geschiedschrijving die aansluit bij de hedendaagse perceptie van globalisering als een belangrijk aspect van onze wereld. Wat historici kunnen doen, en wat Iglar doet, is dergelijke historische processen bestuderen om zo het heden beter te begrijpen.

Ronald Plantinga

Konstantin Sheiko en Stephen Brown, *History as Therapy: Alternative History and Nationalist Imaginings in Russia, 1991-2014*, Ibidem, Stuttgart 2014, ISBN: 9783838206653, 244 pag., ca €29,90.

Op de cover van *History as Therapy* schitteren Sirin en Alkonost, twee vogels uit de Slavische mythologie die hoop en treurnis symboliseren. Beide mythische wezens zijn sirenen wier zang zo betoverend en mooi is, dat de luisteraar zich er letterlijk door laat meevoeren en zodoende de sombere realiteit van het leven om zich heen lijkt te vergeten. Vandaag de dag worden deze sirenen belichaamd door de *Alternative History* beweging in Rusland, zo stellen Sheiko en Brown. Met hun liederen over lang verloren Russische grootheid hebben talloze alternatieve geschiedschrijvers al miljoenen Russische lezers verleid en verlost uit de sleur van het dagelijkse leven.

'Alternative History' is een term die gebruikt wordt om een heterogene groep van

populaire schrijvers en amateuristische historici te beschrijven die zich bezighoudt met het herzien van het Russische verleden. Deze vorm van geschiedschrijving is enorm in populariteit gestegen na de val van het communisme; een gebeurtenis die zorgde voor politieke en economische onrust en verandering. De Russische identiteit leek te zijn verloren. In deze periode van leegte en vervreemding, waarmee academische historici geen raad wisten, grepen alternatieve historici hun kans. Houvast werd gezocht in het verleden, om zodoende een koers richting de toekomst te kunnen bepalen.

In *History and Therapy* proberen Sheiko en Brown de opkomst van de alternatieve geschiedschrijving te begrijpen. Het is niet hun doel om de alternatieve versie van het verleden, die soms absurd lijkt, te ontkrachten. Hoe merkwaardig de individuele werken die uit de beweging voortkomen ook mogen zijn, als geheel moet de alternatieve geschiedbeweging volgens Sheiko en Brown begrepen worden in de politieke context van hedendaags Rusland. Alternatieve geschiedschrijving, zo stellen de beide auteurs, moet worden beschouwd als een vorm van therapie. Het doel binnen de therapie is vaak het herstellen, of zelfs verhogen, van het beschadigde zelfbeeld van het individu. In plaats van zichzelf te zien als kwetsbaar slachtoffer, dient de patiënt zijn identiteit te verstevigen om zodoende zijn leven vorm te kunnen geven. Iets soortgelijks gebeurt in Rusland met de alternatieve geschiedbeweging. In de chaos van het gekwetste Russische zelfbeeld weten de alternatieve historici orde aan te brengen. Ze zijn in staat het land en zijn inwoners zowel te troosten als te inspireren. De boodschap is daarbij altijd duidelijk: het Russische verleden en de Russische samenleving waren groots, zelfs het belangrijkste van alle samenlevingen. In de toekomst zal dit daarom nog steeds het geval zijn.

Sheiko en Brown baseren hun onderzoek op het werk van ruim dertig alternatieve historici. Allen zijn ze opgegroeid in het Sovjet-tijdperk, en op twee na zijn ze allemaal van het mannelijke geslacht. Hoewel ze allemaal hoogopgeleid zijn, heeft geen van de alternatieve historici scholing gehad binnen de discipline van de geschiedenis. De voornaamste focus ligt op het werk van de pseudohistoricus Anatolii Fomenko, een van de grondleggers van de alternatieve geschiedbeweging. Fomenko, oorspronkelijk een wiskundige, wordt door Sheiko en Brown ook wel de ‘Terminator’ genoemd, omdat alles wat niet in zijn versie van het verleden past eraan moet geloven en verdwijnt uit de herinnering.

In de acht hoofdstukken die het boek telt, richten Sheiko en Brown zich op drie belangrijke wederkerende aspecten van de Russische identiteit waar de alternatieve historici hun narratieven op baseren. De eerste daarvan is het belang van het imperium waarin de deugden van het Russische Rijk worden benadrukt. Daarnaast zien de alternatieve historici het Westen als de ‘constituting other’ die Rusland nodig heeft om zichzelf beter te begrijpen. Rusland wordt daarin altijd gezien als de goede en nobele versie van Europa. Het laatste aspect wordt omschreven als het ‘greatness syndrome’, wat inhoudt dat de Russen zich door de tijd heen altijd hebben

gemeten aan de belangrijkste grootmacht van de periode waarin men zich bevond. In de eerste instantie lijken Sheiko en Brown vrij laconiek met de, soms lachwekkende, theorieën van de alternatieve historici om te gaan. Het is bijna komisch om te lezen hoe de alternatieve schrijvers stellen dat de geschiedenis duizend jaar korter duurt dan oorspronkelijk werd gedacht, er Russische inscripties op de maan en op Mars te vinden zijn, dat bijna alle grote beschavingen op de wereld hun oorsprong in Rusland vinden, dat Columbus eigenlijk een Kozak was en dat Ivan de Verschikkelijke in werkelijkheid uit vier verschillende tsaren bestaat. Al gauw wijzen Sheiko en Brown echter op het gevaar dat zulk soort theorieën en hun achterliggende gedachtegang met zich meebrengen. Op het eerste oog lijken het misschien onschuldige ideeën, ware het niet dat de onheilspellende ondertoon van de alternatieve geschiedschrijving vaak gepaard gaat met racisme en discriminatie. Het toepassen van geschiedschrijving als therapeutisch middel is bijgevolg zorgwekkend, omdat het tegelijk een gevoel van slachtofferschap en een superioriteitsgevoel stimuleert. Hoewel de ideeën van de alternatieve geschiedbeweging nog te radicaal zijn om volledig door de Russische overheid omarmd te worden, wijst de praktijk erop dat Poetin wel degelijk ideeën van de beweging leent om zijn eigen ideologie te versterken. Het verleden mag dan misschien wel veranderen, maar de problemen in het heden zullen blijven bestaan. *History as Therapy* is daarom een zeer relevant boek voor iedere historicus. Niet alleen biedt het inzicht in de retoriek van pseudohistorici, ook maakt het de lezer bewust van veranderingen die binnen de discipline van de geschiedschrijving plaatsvinden en het vak van de historicus beïnvloeden. Wanneer academische historici zich te veel afsluiten van de alledaagse realiteit, neigt het publiek zijn historische kennis elders vandaan te halen. Populaire, niet-academische werken worden daardoor aantrekkelijker en, met de komst van het internet, toegankelijker. Sheiko en Brown laten zien dat de strijd om het verleden niet te bevechten is vanuit een ivoren toren.

Jilt Jorritsma